

Mediji i zlo u društvu

Juraj Mirko Mataušić

UDK: 316.75:316.77

Stručni rad

Primljeno: 12. rujna 2004.

Prihvaćeno: 17. rujna 2004.

e-mail: secprov@ofm.hr

Uloga medija i novinara da budu kritička svijest javnosti ili čuvari demokracije, da upozoravaju na propuste, pogrešne poteze i zlorabe nositelja javne vlasti nije upitna. Upitna je količina tih sadržaja i mjesto koje im se daje zbog učinaka koji se time postižu. To napose vrijedi za tzv. crnu kroniku i negativnosti koje se iznose u filmovima. Umjesto ispitivanja vlastite savjesti, rada na vlastitom duhovnom rastu, moderni je čovjek često toliko zaveden medijima da problem zla »rješava« tako da ga projicira na likove s ekrana. Mediji kao da šalju poruku da je zlo u društvu

stvar nekog drugog, ekstremno zlih ljudi, koji se nalaze negdje drugdje. Do projekcije u velikoj mjeri dolazi zbog straha od suočavanja s vlastitim nedostacima i negativnošću. Gledatelj suvremenih medija često pokušava pobjeći od sebe, a taj fenomen bijega vrlo je dobro poznat psihologiji. Stojimo pred golemim područjem djelovanja svih ljudi dobre volje, a napose kršćana. Samo ljudi koji su svjesni problema i koji su spremni nešto poduzeti mogu i uspjeti. I takvih ljudi mora biti dovoljan broj, glasovita »kritična masa«, i moraju se udruživati, jer je pojedinac sam preslab.

Ključne riječi: mediji, novinarstvo, društveno zlo, kritička svijest, medijska mitologija, društvena suodgovornost, kršćanska savjest

Očita je činjenica da mediji danas u najvećoj mjeri utječu na javno mnijenje, na stavove i ponašanje ljudi, a funkcioniranje modernoga pluralističkoga demokratskog društva bitno je vezano uz medije. Oni u njemu imaju višestruku ulogu. Mediji trebaju ponajprije informirati građane da bi ovi mogli sudjelovati u društvenom i političkom životu. S tim je povezana i uloga posredovanja znanja. Isto tako trebaju poticati razgovor društva o važnim problemima. Mediji pružaju zabavu i razbibrigu. Napokon, važna je njihova ulo-

ga društvene kritike; mediji izvješćuju građane o tome kako ljudi kojima su oni na izborima povjerali mandat da se brinu za opće dobro obnašaju svoju dužnost, kako oni koji troše njihov novac što ga država ubire putem poreza raspolažu tim novcem... Mediji, dakle, trebaju, izvješćujući o činjenicama, upozoravati na propuste političara i drugih javnih dužnosnika... Neki kažu da su mediji »psi čuvari demokracije«.

Ništa ljudsko nije savršeno, pa se tako i ta važna uloga vrlo lako izopači. Na više načina i zbog različitih razloga. U ovom prilogu želim upozoriti na ta izopačenja, njihove uzroke i na povezanost s kršćanskim poslanjem i duhovnošću.

Medijska mitologija

Pokazalo se da je ta kritička uloga medija ujedno i vrlo unosna. Jer mediji, u prvoj fazi samo novine, koji iznose negativnosti (nepravilnosti, promašaje i sukobe u društvu...) izazivaju mnogo veći interes i bolje se prodaju od drugih. Crna kronika pojačava taj učinak, a ako se doda još malo drugih »začina« kao što su blaži oblici pornografije – onda se dobiva recept za uspjeh: podilaženje ljudskim negativnostima, strastima i predrasudama. To se događa u izvješćivanju o društvenom događanju, ali se taj pristup prenosi i na područje zabave; posebno danas u proizvodnju filmova i televizijskih serija koje u velikoj mjeri utječu na rušenje moralnih vrednota.

Naravno, nije upitna uloga medija i novinara da budu kritička svijest javnosti, ili čuvari demokracije, da upozoravaju na propuste, pogrešne poteze i zloporabe nositelja javne vlasti. Pa ni crna kronika nije upitna, kao ni negativnost u filmovima i serijama – jer je negativnost dio života. Upitna je količina tih sadržaja i mjesto koje im se daje – zbog učinaka koji se time postižu. Jer veći dio stvarnosti nije negativan, inače svijet i društvo ne bi mogli postojati. A na ovaj se način negativnosti daje više mjesta nego što je potrebno i ona se umnožava. Takav pristup, doduše, pomaže da se neki oblici društvenih negativnosti uklone, ali u isto vrijeme sprječava vidjeti sve aspekte tih negativnosti, te osobito zamagljuje njezine uzroke.

Analitičari medija iz krugova kršćanskih teologa, kako katoličkih, tako i protestantskih, upozoravaju na pojam, ili, bolje, sliku zla kako ga prikazuju moderni mediji, iznad svega televizija; a ni

velik dio tiska (napose onoga s najvećim nakladama) nije u biti drukčiji. Stvorena je neka vrsta mitologije ili popularne (pse-udo)teologije televizijskih priča. Njihova se poruka može sažeti u nekoliko rečenica: 1. dobro mora trijumfirati nad zlim, 2. zlo čine zli ljudi, 3. zlo se može eliminirati tako da se eliminira te zle ljude, 4. društvo se može spasiti po djelotvornim učincima moralnih pojedinaca koji pobjeđuju te zločince. Ti se pojedinci u likovima policijskih službenika, sudaca ili odvjetnika stiliziraju u likove modernih spasitelja ili superljudi koji spašavaju gradove, države ili svijet od pojedinaca u kojima se utjelovilo zlo. Zlo je u medijima toliko individualizirano i toliko ekstremno popularizirano da se primatelj medijskih poruka osjeća ekskulpiranim, oslobođenim krivnje. U svojim očima ispada on pravednim, kao da se to zlo koje se danomice prikazuje u medijima njega ne tiče. Ne dolazi mu u svijest njegova vlastita antropološki utemeljena grešnost, niti shvaća kako je on sam upleten u nad-individualni *grijech struktura*. Umjesto ispitivanja vlastite savjesti, rada na vlastitom duhovnom rastu, moderni čovjek zaveden medijima (iznad svega televizijom) rješava problem zla tako da ga projicira u zločince koji se onda žrtvuju na »oltarima« popularne medijske kulture. Riječ je, dakle, u biti o mitološkoj predodžbi žrtvenoga jarca. Sva se krivnja tovari na kriminalce koji su se ogriješili o zakon ili u svojoj zloći snuju neki uništavajući projekt, a ne shvaća se u kolikoj mjeri cijelo društvo pridonosi tomu da pojedinci postaju takvi. Gledatelj će se eventualno identificirati s junakom spasiteljem, ali samo u mašti, jer za takva herojska djela nema sposobnosti ni snage. Ono što bi realno mogao učiniti u takvom mentalnom sklopu uopće mu ne pada na pamet. Sve prepušta drugima.

Tako mediji svojoj publici šalju sljedeću poruku: »Zlo je u načelu stvar nekoga drugoga, zapravo ograničeno na ekstremno zločeste ljude, i protiv njega se najbolje boriti tako da se društvo oslobodi tih zločinaca«. U krajnje negativističkom senzacionalizmu u kojem mediji traže pogreške i zloporabe u društvu, kopaju po životima i djelovanju političara i drugih prominentnih osoba, dobivaju oni često, ili si sami uzimaju, ulogu i istražitelja i sudaca i izvršitelja pravde, ne poštujući načelo da je svatko – i osumnjičeni – u načelu nevin dok mu se sudskim putem ne dokaže krivnja. Kad se tko jednom pojavio u novinama ili na televiziji kao osumnjičen, iako mu poslije nije dokazana krivnja, obično ne dobiva satisfakciju ni zadovoljštinu. Pa i ne može je u potpunosti dobiti.

Projekcija osobne sklonosti zlu

Naravno da ljudi u tome imaju potporu u negativnosti svakoga pojedinca. Naime, gledajući tuđe pogreške – tako stavljene u središte pažnje – prosječni se primatelj medijske poruke ne mora baviti sobom i svojim negativnostima. Građanin dobiva poruku da su npr. za njegovu nezaposlenost krivi *samo* drugi, a da je on samo žrtva nesposobnih i nepoštenih političara, korumpiranih činovnika i pohlepnih tajkuna. Kako će se riješiti društveni problemi? Tako da se promijene sadašnji političari, oni prijašnji strpaju u zatvor, izmijeni se garnitura državnih činovnika, tajkuni kazne – i onda će stvari biti u redu. Tražeći i očekujući da se uklone ljudi koji čine zlo, očekuje se spasenje društva i poboljšanje vlastitoga stanja izvana, a bez dovoljnoga vlastitoga angažmana. Činjenica je, međutim, da smo te političare birali mi sami, da je stanje u društvu uzrokovano najprije niskom razinom svijesti i naobraženosti naroda, međusobnim nepovjerenjem građana, ljenošću kritične mase ljudi, kukavičlukom intelektualaca, komotnošću ljudi koji se smatraju poštenima...

A urednici i novinari koji u medijima rade i odlučuju o takvom pristupu i sami imaju svoj udio odgovornosti; nisu svjesni što rade, pa tako nesvjesno rješavaju svoj osobni problem sve do toga da cinično iskorištavaju takvo stanje i nastoje zaraditi, a za drugo ih nije briga.

Prema tome, svi smo suodgovorni. Ta je tvrdnja istinita, iako postoji opasnost da se shvati u smislu toga da onda zapravo nitko nije odgovoran i da nitko ništa ne mora i ne može učiniti. No, to bi bilo pogrešno. Baš naprotiv. Svi su suodgovorni i svi se moraju angažirati.

Projeciranje zla u drugoga nastaje u velikoj mjeri zbog straha od suočavanja s vlastitom negativnošću. Čovjek pokušava pobjeći od sebe i od rješavanja temeljnih uzroka svojih nedaća koji se nalaze u njemu. Primatelje medijske poruke odvrća se od toga da se pitaju, što oni sami mogu i trebaju učiniti za rješavanje svojih problema i kojoj su mjeri sami prouzročili svoje stanje. Ako ja nisam kriv i ako ne mogu ništa učiniti, onda ostajem žrtva događaja kojima dirigiraju drugi: Bog, sudbina, svjetski moćnici, lokalna mafija, moji osobni neprijatelji... Ne preostaje mi drugo, nego da čekam i strepim što će mi se dogoditi.

Vrijeme suodgovornosti

No, niti je istina da su svemu krivi drugi, niti je istina da pojedinci ne mogu ništa učiniti. To nije istina sa stajališta kršćanske teologije. Bog je, naime, čovjeku dao sposobnosti razuma i slobodne volje, i pozvao ga da mu bude suradnik u dovršenju svijeta, a Krist nas je pozvao da mu budemo svjedoci i da spremamo svijet za njegov drugi dolazak. Prije opisani pristup je pogrešan i sa stajališta modernoga, pluralističkoga demokratskoga društva. Ono nastaje i postaje uspješno upravo po tome i tako da se svi građani angažiraju, da se svatko osjeti odgovornim i da svatko na svojoj razini i mjestu svoje odgovornosti učini ono što može za rješavanje svojih vlastitih problema, da postane proaktivan i pridonese ono što može za opće dobro. To je smisao načela supsidijarnosti koje zastupa socijalni nauk Crkve.

Mi koji imamo naslijeđe komunističkoga sustava ne shvaćamo to načelo još u toj mjeri da bismo po njemu i živjeli. Većina naših građana još uvijek očekuje rješenje odozgo, uglavnom iz političke sfere, od vlasti. Kao da je dovoljno provesti poštene društvene reforme i donijeti pravedne zakone i onda će se stanje u društvu popraviti. I onda imamo stalne zakonske promjene, tako da više ni stručnjaci ne znaju koji je i kakav zakon trenutačno na snazi. Mediji zdušno podupiru takav pristup. A upravo stoga što je uzrok tih zabluda u našoj duševnoj konstituciji, ne koristi nam iskustvo da nam nijedna revolucija ni reforma nije donijela bitno poboljšanje. Jer što je bilo više ideoloških pobjeda, to je bilo više ljudskih žrtava. I što je više zakona, to više treba onih koji će ih izmišljati, tumačiti, nadzirati njihovo provođenje ... i kažnjavati one koji ih ne vode.

Nama kršćanima to bi trebalo odavno biti jasno, jer je Krist to pokazao. Kad bi se stanje svijeta moglo riješiti samo socijalnim reformama odozgo, onda bi Krist postao židovskim kraljem. On bi sigurno znao donijeti najpravednije zakone i stvoriti pravednu državnu organizaciju. No on je tu ponudu odbio kao đavolsku napast, a pošao je na križ da bi nastao Novi čovjek. Novi čovjek stvara novo društvo. Ili drukčije, tek u mjeri u kojoj poraste ljudska svijest, u tolikoj mjeri društvene reforme mogu donijeti istinska poboljšanja u društvu; teološki rečeno, koliko nastaje novi čovjek, toliko se približava kraljevstvo nebesko. Zato je svaki kršćanin – zapravo svaki čovjek – pozvan da »razapne na križ staroga čovjeka« s

njegovim grijesima i uskrisuje na život svoga novoga čovjeka koji je sposoban za nove društvene odnose. A to znači da čovjek pobjeđivanjem zla u sebi najviše pridonosi popravku društva...

Ne funkcionira mitologija žrtvenoga jarca: neće automatski biti bolje u društvu kad se svi zločinci stave iza rešetaka. Ima dosta primjera da mirni i naizvan ugledni ljudi čine nasilje nad svojom djecom ili se čak odjednom pokažu kao monstumi, stvarajući tako preduvjete za manifestno zlo u sljedećoj generaciji. U svakom čovjeku postoji dobro i zlo, a zlo će se aktivirati prije ili poslije, ako čovjek trajno ne radi na uklanjanju zla iz svojega srca.

Ne funkcionira ni ideja spasitelja u liku nekog mitološkog lika (političara, vojskovođe, policajca, suca, športaša, pjevača...) koji će spektakularnom pobjedom ili izvanrednim postignućima riješiti sve probleme naroda. Pojedinaac koji katkad ispada herojem, uspijeva tek tada kad dozori svijest njegove okoline. Prema tome, kad prevlada svijest o ispravnom rješavanju društvenih problema, pojedinci ili skupina koji ih mogu riješiti naići će na razumijevanje i dobit će potrebnu potporu.

Važnost kršćanske svijesti

No, umjesto da djeluju na podizanju svijesti pojedinca, isticanjem uloge izvanrednih pojedinaca – bilo loših, bilo zlih – mediji stvaraju preduvjete za masovno zavođenje ljudi. To smo doživjeli u privremenim uspjesima totalitarnih ideologija, koje, sigurno, ne bi uspjele kad bi postojala kritična razina svijesti odgovornosti svakog građanina. U zemljama s dovoljno dugom demokratskom tradicijom te ideologije i nisu imale uspjeha. Razina svijesti nekog društva ne podiže se ideološkom indoktrinacijom (pa makar ona bila religijski obojena – tada može voditi u fanatizam) nego radom mnogih pojedinaca (kritične mase tih pojedinaca) na spoznaji sebe i uklanjanju negativnih modela mišljenja (svih vrsta) iz ljudske svijesti i usklađivanjem s univerzalnim Božjim zakonima. Na pozadini toga vidimo onda i važnost pojedinih dijelova evanđelja koje možda nismo uzimali dovoljno ozbiljno, npr. »Kojom mjerom mjerite, vama će se mjeriti.«, »Ne sudite da ne budete suđeni.«, »Izvadi balvan iz svoga oka da možeš vidjeti trun u oku svoga bližnjega«. Tu imamo naglašenu važnost poštovanja drugoga, povjerenja u drugoga. Sposobnost i spremnost da se drugomu prizna i dade

ono što i sami želimo. Koliko je potreban rad na uklanjanju negativnosti, toliko su važne i pozitivna iskustva koja pojedinca ohrabruju.

Zaključimo: nije upitna uloga medija da budu kritička svijest društva. Ali je pitanje mjere i naglasaka. Nije upitno da se kazne zločinci, ali ako se to i učini (i bez medijskoga linča), time još ne će biti riješeno pitanje poštenja i međusobna povjerenja. Treba političare i državne činovnike izvrgnuti kritici ako ne ispunjavaju svoje dužnosti, pa i smijeniti ih, ali to nije jamstvo da će oni koji dođu nakon njih biti bolji. Nije u pitanju da se izvijesti o slučajevima pedofilije među svećenicima, ili o pogreškama i grubim propustima u liječenju ljudi, ili o korupciji u sudstvu, ili o nekompetenciji među učiteljima i nastavnicima... To treba učiniti. No, ako se o tim nekada uglednim zvanjima u društvu donose samo negativne vijesti, ako se te negativnosti senzacionalistički napuhuju – kakva se poruka daje primateljima? »Ne vrijedi ništa. Sav se svijet pokvario. Nikomu više ne možeš vjerovati. Ništa se ne može popraviti...« Širi se osjećaj nemoći i beznađa.

Vjerujem da je tu golemo područje djelovanja kršćana. Trajni poziv na osobno obraćenje i na stvaranje kraljevstva Božjega neiscrpiva je snaga i nadahnuće. Komu će, naime, ako ne kršćanima, biti jasno da najviše čine za društvo ako nastoje sebe osobno izgraditi, ako uz Božju pomoć liječe svoju grešnu narav, ako razvijaju svoje pozitivne sposobnosti, ako preuzimaju odgovornost u društvu, ako se iskreno zauzimaju za sebe i za druge, svjesni da sami ne mogu uspjeti ako u tome nisu pomogli i drugima. U tome smislu i u tom smjeru potrebno je njihovo djelovanje i u medijima. Jer mediji se neće sami od sebe izmijeniti. Samo ljudi koji su svjesni problema i koji su spremni nešto poduzeti mogu i uspjeti. I takvih ljudi mora biti dovoljan broj, glasovita »kritična masa«, i moraju se udruživati, jer je pojedinac sam preslab.

Summary

The media and evil in society

The role of the media and journalists as the critical consciousness of the public and guardians of democracy, of pointing out failures, mistakes and abuses of the holders of public office is not questionable. This particularly concerns the so called black chronics and the exposure of negativity which is presented in movies. Questionable is rather the quantity of these contents and the place it occupies because of effects which are reached by them. Instead of examining one's own consciousness, of a work on one's own spiritual growth, modern man is so misled by the media that he »resolves« the problem of evil in projecting it on figures from the screen. It happens that the media send a message as if evil in society were someone else's affair, that of extremely evil people, which occurs to be somewhere else. It comes to that projection at great extent because of the fear to focus on one's own weaknesses and negativism. The public of the contemporary media often tries to escape from itself, and this phenomenon of escape is very well known in psychology. We stand here before an enormous field of activity for men of good will, Christians especially. Only people who are aware of these problems and ready to undertake something can succeed. But it is necessary that there be a sufficient number of such people, a »critical mass«, and that they be organized since an isolated individual simply remains too weak.